

ՎԱՐԳԻ ՔԵՇԻՇՅԱՆ

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄՏՔԻ ՄԵԿՏԵՂՈՒՄԸ ՄԱՇՏՈՑՅԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆՈՒՄ

Այժմ երբ հետևում են մնացել գիտաժողովին նախորդող հեքոտ օրերը, երբ հուզումի և սպասումի դաշտը լցվել է գոհության ու բերկրության զգացումներով, արժե հետադարձ հայացք նետել իր պաշտոնն ու շրջանը հաջողությամբ ավարտած գիտաժողովի արդյունքների, նրա հունձք ու բերքի վրա: Բայց կուզեմ, որ այն սոսկ տեղեկագրություն-հաղորդումից ավելի, լինի իր բնույթով բացառիկ ու պատմական այս գիտաժողովի իրական արժևորում-զնահատում:

Հարմար է սկսել սույն գիտաժողովին տուն տվող նախապատմությունից, 1981 թ.-ից, երբ երկու նշանավոր հայագետներ, ավելի ճիշտ երկու մեծ «խենթեր»՝ Մայքլ Սթոունը (Երուսաղեմի Իսրայելական համալսարան) և Յոս ֎այթենբերգը (Լեյդենի համալսարան) քով քովի եկան ու հիմնեցին «Հայագիտական ուսումնասիրությունների միջազգային ընկերակցություն»-ը (ՀՈԻՄԸ/AIEA): Գիտելի՞ն արդյոք նրանք, կամ կարո՞ղ էին ենթադրել, որ եվրոպական մի շարք առաջատար համալսարաններ ներկայացնող հայագետ-գիտնականներին միավորող այս կառույցին սահմանված էր դառնալ ամենախոշոր և տեական հայագիտական կազմակերպությունն աշխարհում, որի անդամների թիվն արդեն հասել է 400-ի սահմանագծին: Ամեն զեպքում, ընկերակցության կանոնագրության մեջ հիմնադիր անդամները անչափ կարևորում էին կենտրոնածիզ մարմին ստեղծելու ծրագիր-գաղափարը, նրա մեջ տեսնելով հայագիտության համակարգված զարգացման ընթացքը: Սրա հետ են ուղղակիորեն առնչվում ընկերակցության հիմնական նպատակները՝ խթանել հայագիտության զարգացումը իր բոլոր բնագավառներով, ի մի բերել և գիտական շրջանառության մեջ դնել նորագույն ուսումնասիրությունների արդյունքները, ինչպես նաև կազմակերպել այս ոլորտի մասնագետների փորձի փոխանակումը: Տեղին է նշել, որ ընկերակցությունը սկզբից ևեթ հայագիտությունն ընկալել և ընդունել է իբրև մի ամբողջություն, իր բոլոր ճյուղերով և գիտակարգերով հանդերձ:

ՀՈԻՄԸ-ն այսպիսով, արտասահմանում գործող այն եզակի կառույցներից է, որն իր շուրջն է համախմբել Եվրոպայում և այլուր հայագիտական կենտրոններում և ամբիոններում գործող հայագետների, և արդեն երեք տասնամյակից ավելի կամուրջ է հանգիստանում ցիր ու ցան, տարանջատ գործող հայագետ-գիտնականների միջև, որոնց այլ կերպ քան «խենթեր», կարելի չէ կոչել, քանզի գիտենք, թե հայագիտությամբ զբաղվելը աշխարհի որևէ անկյունում, որքան բարդ ու դժվարին գործ է, և եթե օտարն է այդ ասպարեզն ընտրում,

դա արդեն հավասարազոր է հերոսության: Նրանք ազդեցությամբ հայ չեն, չեն ապրում Հայաստանում, սակայն սիրում են հայկականը, հայոց լեզուն ու մշակույթը, այդպիսով դառնում են այդ մշակույթի կրողներն ու մունետիկները աշխարհում, և գուցե հայի մի տեսակից էլ ավելի հայ են դառնում, ապրում և գործում են հանուն հայկական արժեքների: Մատենադարանի տնօրենը համաժողովը բացող իր ելույթում հստակ բանաձևումը տվեց այս լինելիության. «Լինել հայագետ նշանակում է շփվել մեծ կենսազաշտի, հազարամյակների պատմության ու մշակույթի հետ ու նաև հոգևոր գերզգայուն աշխարհի, ուր մտնողը չի կարող նվիրյալ չդառնալ, ինչ որ չափով չլինել «խենթ»: Ուրեմն այդ սուրբ խենթությունը թող մեզ հետ լինի մեր ողջ կյանքի ընթացքում, միացած լինելության այս օղակով, որ կոչվում է հայագիտություն»:

Նույն այս համակարգում պէտք է տեսնել ընկերակցության հարատևության գրավականը, տարեց տարի անդամների թվական աճն ու հատկապես երիտասարդ նոր ուժերով համալրումը: Համենայն դեպս, Երևանյան համաժողովի երեք օրերի ընթացքում զգալի էին ընկերակցության և՛ հստակ ուղեգիծը, և՛ մասնակիցների՝ իբրև մեկ միասնական ընտանիքի ներկայությունը, և, իհարկե, ճշմարիտ գիտականության սկզբունքների վրա հիմնված ազատ ու անկաշիանդ միջնուրտը, որտեղ իրար էին շաղկապվում տարալեզու, տարասեռ ու տարաբնույթ զեկուցումները:

Վերագառնանք սակայն պատմության ընթացքին, նշելու, որ Հայաստանի անկախացումից հետո ընկերակցությունը սերտորեն համագործակցում է հայաստանյան գիտական շրջանակների, այդ թվում ՀՀ ԳԱԱ-ի, Մաշտոցյան Մատենադարանի հետ, ներառելով նաև անդամներ Հայաստանից: Այս համագործակցության արդյունքում է ահա, որ Մատենադարանի տնօրենությունը երեք տարի առաջ Բուդապեշտում կայացած համաժողովի ընթացքում հանդես եկավ հատուկ առաջարկով՝ հաջորդ հավաքը անցկացնել Երևանում, որն ի դեպ մեծ խանդավառությամբ ընդունվեց AIEA-ի անդամների կողմից: Երջանիկ զուգադիպությամբ, այս որոշումը համընկավ Մատենադարանի նոր մասնաշենքի կառուցապատման և հին ավանդական շենքի վերակերտման հետ: Մատենադարանի համալիրն իր ընդարձակ տարածքով, տեխնիկական հագեցվածությամբ, բազմապատկված աշխատակազմով ու գիտական ներուժով ունի բոլոր հնարավորություններն ու պայմանները միջազգային նման բարձր մակարդակի գիտաժողովներ կազմակերպելու: Այսպես ահա, Մատենադարանի տնօրենությունը ավելի հաստատուն կովաններով ձեռնամուխ եղավ սույն համաժողովի կազմակերպչական աշխատանքներին: Անմիջապես հավելենք, որ հայագիտական միջազգային համաժողովի անցկացումը Մատենադարանում ինքնանպատակ չէր. իբրև գիտահետազոտական ինստիտուտ և հայագիտության կարևորագույն կենտրոն Մատենադարանը եղել և մնում է հարազատ օջախ ու տուն աշխարհատարած հայագետների համար:

Համաժողովը մեկնարկեց Մատենադարանի տնօրեն Հրաչյա Թամրազյանի բացման խոսքով, որ մասնավորեց համաժողովի և՛ կենտրոնաձիգ և՛ տարածական ուժը, հատկապես հայագիտության դեպի միջազգայնացում ուղղվածությունը: Տնօրենն իր ելույթում նաև շնորհակալության ջերմ խոսքեր փոխանցեց համաժողովի աջակիցներին՝ ՀՀ Գիտության և կրթության նախարարության, Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միության, Գալուստ Գյուլբենկյան հիմնարկության Հայկական բաժանմունքին և ՄԻ ընկերության Հայաստանի ներկայացուցչությանը: Համաժողովի նշանակությունն ու կարևորությունը նշանավորվեց ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի ուղերձով, ինչպես նաև Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց կաթողիկոսի օրհնության խոսքով:

Կուզենք հետևել համաժողովի երեք օրերի ընթացքին, սևեռելով հիմնականում արդի հայագիտության զարգացման կարևորագույն ուղղությունների, գիտական նորությունների և մեթոդոլոգիայի վրա, հայտանշաններ, որոնցով առանձնացավ այս գումարումը: Մինչ այդ, սակայն, հարկ է շեշտել հայագիտության համապարփակ, ամբողջական և միատեղ երևումը համաժողովում, գերծ և վեր ամեն տեսակ հակադրություններից ու կեղծ բաժանումներից:

Այս համաժողովը հատկանշվեց մի շարք կողմերով, որոնց վրա արժեկանգ առնել: Աշխարհագրական առումով այն հանդիպման վայր էր աշխարհի ավելի քան քսան երկրներից ժամանած հայագետների, Հայաստանի և օտարերկրյա մասնագետների համար: Պատկանելության առումով մեկտեղեց հայ և օտար գիտնականների: Ժամանակագրական առումով տարածվեց հնագույնից մինչև նորագույն շրջանի ուսումնասիրությունների վրա: Լեզվական առումով այն բաց դուռ էր բազմալեզվյան զեկուցումների, շփումների համար, հայերենի կողքին՝ անգլերեն, ֆրանսերեն, իտալերեն և գերմաներեն: Մասնագիտական առումով պատմության ու գրականության զուգահեռականներից և հորիզոնականներից՝ մինչև հնագիտություն, աղբյուրագիտություն, բանահյուսություն, լեզվաբանություն, ու մինչև արվեստաբանություն, իր բազմազան ճյուղավորումներով: Պատահական չէր արվեստի պատմության և տեսության նյութերի առատությունը համաժողովի ընթացքում, որ ցուցանում է ոչ միայն արվեստի զանազան ճյուղերի հանդեպ հետաքրքրությունների լայնածիրը, այլև չափորոշում է հայ արվեստի դերն ու դիրքը համաշխարհային մշակույթի համակարգում:

Շատ կարևոր էին նիստերի ավարտին տեղի ունեցած հարց-պատասխանի պահերը, որ զնահատանքի արժանացավ թե՛ մասնակիցների թե՛ հյուրերի կողմից, այն պարզ պատճառով, որ եթե գիտաժողովը չի ընթանում բուռն քննարկումների, կարծիքների և տեսակետների արտահայտման ազատ մթնոլորտի մեջ, ապա նշանակում է այն իր նպատակին չի ծառայել:

Հետաքրքրական ու արժեքավոր էին ներկայացված բոլոր նյութերն էլ, բոլոր զեկուցումներն էլ յուրովի նորություններ էին բերում իրենց շրջագծից ներս, սակայն գիտա-քննական տեսակետից և մեթոդաբանությամբ առանձնակի հնչեղություն ստացան Հրաչյա Թամրազյանի (Հայաստան) «Գիտնիսիոս Արեոպագոսցին և Գրիգոր Նարեկացին», Քլոդ-Արմեն Մութաֆյանի (Ֆրանսիա) «Կիլիկյան Հայաստանի ամուսնական զիվանագիտությունը», Ռիչարդ Հովհաննիսյանի (ԱՄՆ) «Հայոց ցեղասպանության ուրացումը 100 տարի անց. Նոր դերակատարները և նրանց ուղղամարտությունը», Գաբրիելե Վինչուրի (Գերմանիա) «Որոշ ճշգրտումներ հայոց «Պատարագ»-ի տարբերակների և դրանց նշանակության վերաբերյալ», Տիգրան Գույումճյանի (ԱՄՆ) «Ինչպես մատուցել հայ արվեստը Արևելագիտության ձեռնարկի մեջ» ելույթները:

Նոր նյութերի արծարծմամբ, վերլուծական մեթոդաբանությամբ առավել աչքի ընկան Վալենտինա Կալցոլարիի (Իտալիա) «Գործք Ս. Թեկղի»-ի, Թեո Վան Կինտի (Օքսֆորդ) «Գրիգոր Մագիստրոսի երկու նամակների շուրջ», Էոնա Շիրինյանի (Հայաստան) «Կարոությունը Կիլիկյան Հայաստանի Սև լեռան հայկական վանքերում», Արմեն Պետրոսյանի (Հայաստան) «Հայոց պատմությունը և վիպական բանահյուսությունը», Գոհար Մուրադյանի (Հայաստան) «Հունական առասպելները միջնադարյան հայ մատենագրության մեջ» զեկուցումները: Մատուցման յուրահատուկ ոճով, զեկուցողի կողմից երգեցիկ կտորների կատարմամբ հատուկ ուշադրության արժանացավ Հայկ Ութունճյանի (Չեխիա) Գրիգոր Նարեկացու «Մայրիկի տաղ»-ը ներկայացնող ելույթը:

Բնագրագիտական-աղբյուրագիտական խորագնին պրպտումների արդյունք էին Արսեն Շահինյանի (Սանկտ Պետերբուրգ) «Իսլամը արաբական Արմինիայում», Իրենե Բուենոյի (Ֆրանսիա) «Խաչակրաց արշավանք, պատմություն և էկզոտիկ գրավչություն», Փիլիպ Գաուրի (ԱՄՆ) «Թարգմանությունը որպես Կիլիկիայի նորաստեղծ հայկական պետությունը ընդհանուր Միջերկրածովյան նորմերի մեջ ներառելու միջոց» զեկուցումները:

Համաժողովը նաև նորություններ էր պարունակում ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական բնույթի: Արմենուհի Դրոստ-Աբգարյանի (Գերմանիա) զեկուցումը ներկայացնում էր հայ ձեռագրական հավաքածուները Գերմանիայում և նրանց թվայնացման ծրագիրը, Պատրիկ Տոնապետյանի (Ֆրանսիա) հաղորդումը բացահայտեց երկուսը հնավայրի 2013-2014 թթ. հնագիտական հետազոտությունների արդյունքները: Տարա Էնդրյուսը (Շվեյցարիա) ներկայացրեց Մատթեոս Ուոհայեցու ժամանակագրության թվայնացված քննական հրատարակությունը: Հատուկ ուշադրության արժանացավ նաև Ռուբեն Աթայանի և Արմեն Խեչոյանի համատեղ ներկայացրած՝ հայկական քարտեզներին նվիրված ուսումնասիրությունը:

Արվեստի բաժնում ուշադրավ զեկուցումներով հանդես եկան Սառա Կպորտը (Ֆրանսիա) «Նոր Ջուդայի կերպարվեստի զարգացման ընթացքը 17-

18-րդ դարերում», Քրիստինա Մարանցին (ԱՄՆ) «Նոր վկայություն Մրենի որմնանկարների և հաղթակամարի արձանագրությունների վերաբերյալ», Հեննինգ Յենսեն Լեհմանը (Դանիա), Համլետ Պետրոսյանը (Հայաստան) «Հայաստանի ուշմիջնադարյան (15-18-րդ դդ.) տապանաքարային պատկերաքանդակի պատճառաբանական, պատկերազրական և իմաստաբանական քննութայան փորձ», Էդգա Վարդանյանը (Հայաստան) «Հոռոմոսի վանքի ժամատան քանդակազարդ գմբեթը» և այլն:

Երևանյան գումարումը առանձնացավ շատ կարևոր ուրիշ հատկանիշով ևս, որն է երիտասարդ մասնագետների զգալի ներկայությունն ու մասնակցությունը համաժողովին: Ուշագրավ է, որ հայագիտությունն իբրև ասպարեզ ընտրած խոստովանալից այս երիտասարդներին (հայ թե օտար) միավորում էր մեկ ընդհանուր գիծ, նրանք բոլորն էլ իրենց գեկուցումներով անդրադարձան հայկական սփյուռքի ինչպես պատմա-քաղաքական, այնպես էլ հայկական համայնքների պատմության խնդիրների լուսաբանմանը: Այս երևույթի գեղեցիկ օրինակը տվեցին Հակոբ Մաթևոսյանի (Հայաստան-Գերմանիա) «Տրանսիլվանիայում «տեղաբակ» հայերը և «օտար» հայերը. Հունգարիայում սփյուռքյան ինքնության չափումներ», Կոնրադ Շիկիերսկիի (Լեհաստան) «Սահմաններ ստեղծելիս և համայնքներ վերահաստատելիս. Հայ կաթոլիկները հետխորհրդային Հայաստանում», Պետեր Պալ Կրանիցի (Հունգարիա) «Կովկասյան հունգարներ» հասկացությունը և հայերի հետ դրա առնչությունը 19-րդ դարի Հունգարիայում», Մուրադ Ջանքարայի (Թուրքիա) «19-րդ դարի թուրքահայ հեղինակները և լեզվի/գրի ընտրության խնդիրը» գեկուցումները:

Այս համաժողովը կարևոր էր նաև ճանաչողական առումով, հայագետները եզան Արցախում, այցելեցին պատմամշակութային հուշարձաններ, թանգարաններ: Հատկապես խորհրդանշական էր Գանձասարի վանքին կից կառուցվող գիտամշակութային համալիր այցելությունը, ուր նախատեսվում է հիմնել Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան-Գանձասար գիտամշակութային կենտրոն: Այս բոլորի ֆոնին հատուկ իմաստ և բովանդակություն ստացավ Արցախի նախագահ Բակո Սահակյանի հանդիպումը համաժողովի մի խումբ մասնակիցների հետ, գլխավորությամբ Մատենադարանի տնօրեն Հրաչյա Թամրազյանի: Նախագահ Սահակյանը իր խոսքում նշեց, որ Արցախում հատուկ ուշադրություն է ընծայվում տարբեր երկրների հետ գիտամշակութային հարաբերությունների հաստատմանն ու ամրապնդմանը, նաև շեշտեց Արցախի պատմությանն ու մշակույթին նվիրված նյութերի ուսումնասիրման ու դրանց արդյունքները գիտական լայն շրջանակներին հասու դարձնելու կարևորությունը:

Ամփոփենք, համաժողովի երեք օրերի ընթացքում մասնագիտական երեք զուգահեռ բաժանմունքներում տեղի ունեցան 16 նիստեր, ընթերցվեցին 77 գեկուցումներ, որոնցից 59-ը արտասահմանից ժամանած հայագետների

(որոնցից երեք տասնյակը՝ օտարազգի) կողմից: Թվական այս զուգահեռները երևան են հանում ոչ միայն համաժողովի ընդգրկման լայն շրջագիծը, այլև հայագիտությունը դեպի միջազգայնացում ուղղորդվածությունը, որը թույլ է տալիս սույն հավաքը կոչել հայագիտական գաղափարաբանություն: Անշուշտ, կարելի չէ որևէ գիտական նստաշրջանից, սեմինարից ու համաժողովից անմիջական արդյունքներ ակնկալել, այն պարզ պատճառով, որ դրանց արդյունքները ի հայտ են գալու տարիների ընթացքում, գիտական նոր հետազոտությունների պարունակում, սակայն անվերապահորեն կարելի է ասել, որ այս համաժողովը առաջընթաց քայլ էր հայագիտության զարգացման ուղղությամբ:

Վերջում չեմ կարող դիմադրել գաղափարաբանությանն ու չհիշել անվանի հայագետ Բեռնար Ութիլի գիտաժողովի փակման արարողության ընթացքին մտերմորեն արտահայտած այն միտքը, թե «հարսանիքը» AIEA-ի և Մատենադարանի միջև կայացավ: Իսկ այդ միասնության հիմքերը դրվել էին շատ ավելի վաղ, երբ դեռ նոր-նոր էին սկսվել Մատենադարանի նոր մասնաշենքի շինարարական աշխատանքները, և հորատող մեքենաների հոնդյունի և փոշու միգամածի մեջ հանկարծ Մատենադարանի տնօրենի կողքին հայտնվեց Վալենտինա Կալցոլարին, ընկերակցության այժմյան նախագահուհին, ու լուսանկարչի ոսպնյակը հավերժացրեց այդ պահը:

Այսպես, լուսանկարչի ոսպնյակը հավերժացրեց նաև հոկտեմբերի 11-ի ուշ երեկոյան կայացած համաժողովի փակման արարողության խմբանկարը: Մատենադարանի տնօրեն Հրաչյա Թամրազյանն ու ՀՈՒՄԸ-ի նախագահ Վալենտինա Կալցոլարին համաժողովի փակման առթիվ արտասանած խոսքում նշեցին, որ օրը փակում չէ՝ այլ մի նոր սկիզբ դեպի նոր հանգրվաններ ու նոր նվաճումներ, որոնց արդյունքում պիտի արգասավորվեն հայագիտության անդաստանները: